

De referentie: vlinders kijken rond Groningen in de vorige eeuw

Ondanks alle mooie kaartjes en beschrijvingen is het moeilijk om een goed beeld te vormen van de vlinderfauna in de 'referentieperiode'. Voor de Rode Lijst is gebruik gemaakt van de periode 1901-1950. Van enkele gebieden weten we ook nog hoe het er daarvoor uitzag. Een voorbeeld hiervan is de omgeving van de stad Groningen.

Als je tegenwoordig een plek zoekt om vlinders te kijken, denk je niet meteen aan Groningen. Drenthe en Friesland hebben meer soorten en liggen om de hoek. Vorige eeuw hoefde je echter Groningen nauwelijks uit om leuke dingen te zien.

Met de benenwagen

Al in de jaren vijftig van de vorige eeuw werd Groningen regelmatig genoemd in de 'Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland' (De Graaf, 1856). Dit was vooral te danken aan één persoon, dr. C. de Gavere. Een vrijetijdsbesteding als vlinders kijken was in die tijd alleen voorbehouden aan enkele notabelen. Alle andere mensen hadden het veel te druk om hun dagelijkse kostje bij elkaar te scharrelen. Dr. de Gavere had die tijd duidelijk wel. Maar al had hij de tijd, voor het verzamelen van vlinders (want vlinders vangen) was hij aangewezen op de directe omgeving van de stad. Het Nederlandse spoorwegnet stond nog maar in de kinderschoenen en de fiets was nog maar net uitgevonden. Vervoer over grotere afstanden gebeurde per diligence of per trekschuit. Beide manieren waren niet snel en niet flexibel. En dus moest ook dr. de Gavere de benenwagen gebruiken als hij vlinders ging zoeken.

Tabel 1 geeft een overzicht van de vlinders die hij tussen 1840 en 1855 in en rond Groningen zag. Overigens geeft de lijst de indruk dat hij zich toch een paar

maal vergist heeft. Veldgidsen bestonden niet, dus even een soort opzoeken was er niet bij. En ook een snel bezoek aan een collega om wat gevangen exemplaren te vergelijken was niet zo maar even gedaan. Zo zal met de Zilvervlek vermoedelijk de Zilveren maan bedoeld worden en zal de Akkerparelmoervlinder ook niet kloppen. Deze dieren zijn in ieder geval nooit in een collectie teruggevonden.

In 1867 schreef hij een uitgebreid verhaal over de vlinders die hij rond Groningen had gevonden (De Gavere, 1867). Het blijkt dat hij met name graag kwam in de vochtige graslanden ten zuidwesten van de (toenmalige) stad, rond de dorpjes Eelderwolde en Paterswolde. Soorten die hij hier van meldt zijn o.a.:

- Rode vuurvlinder: elk jaar op de vochtige graslanden.
- Gentiaanblauwtje: alleen op vochtige graslanden die elke winter onder water staan. Hij vliegt in lage aantallen in de maanden juli en augustus.
- Tijmblauwtje: vliegt samen met het Gentiaanblauwtje, maar veel zeldzamer en enkele jaren ook niet gevonden. Vooral in 1851 algemeen.
- Moerasparelmoervlinder: gewoon.
- Zilveren maan: gewoon op de vochtige graslanden en veenweiden in juni, juli en augustus.
- Grote parelmoervlinder: hier wordt alleen vermeld dat er regelmatig een donkere variant van de vrouwtjes gezien kan worden. Vermoedelijk was de soort dus talrijk.

Unieke combinatie van soorten

Vandaag de dag moet je een flink stuk reizen voor je ergens komt waar deze soorten zo maar door elkaar vliegen. Misschien is er nog een plekje in de Ardennen of Eifel waar het lukt. In Nederland gaat het in ieder geval nergens meer. Vreemd is vooral de waarneming van het Tijmblauwtje. Dit is eigenlijk helemaal geen soort van vochtige graslanden. Het kan hier dus goed gaan om een verwisseling met een afwijkende vorm van het Gentiaanblauwtje. Er waren in die tijd weinig goede en volledige vlindergidsen te koop!

Helaas geeft hij geen beschrijving van het gebied. Die vinden we pas een hele tijd later. De heer Ter Haar (jawel, die

tekst:
Chris van Swaay



De Rode vuurvlinder, één van de opvallende soorten die in de vorige eeuw bij Groningen voorkwam.

van 'Onze Vlinders') woont dan in Kol-lum (Noord-Groningen) en geeft een beschrijving van het Onland, zoals de vochtige graslanden ten zuidwesten van de stad genoemd worden (Ter Haar, 1900): *Het Onland begint bij de Witte brug, ongeveer 20 minuten buiten de stad aan den weg naar Paterswolde en vormt een groote, onafzienbare vlakte, bestaande uit lage veengronden. Het grasgewas wordt, voor zoover het land nog niet in cultuur gebracht en dus voor den entomoloog bedorven is, eenmaal per jaar, en wel in het laatst van de maand juni of het begin van juli gemaaid. Tot dien tijd prijkt het land in den prachtigen dos van de veenflora. Hier en daar staan wilde boschjes van waterwilgen, elzen, berken enz. en groeit de veenbes over groote oppervlakten, in gezelschap van Orchis-soorten enz. Voor den entomoloog een Dorado!*

Tabel 1: Vlinders die tussen 1840 en 1855 zijn waargenomen rond de stad Groningen (De Graaf, 1856).

En een stukje verder: *daar dit terrein als het ware onder de rook van de stad Groningen ligt, al behoort het aardrijkskundig tot de provincie Drente en het gehucht Eelderwolde.*

Deze beschrijving doet wat vreemd aan. Veenbes groeit nu alleen op hoogveen-tjes, bijvoorbeeld in Drenthe. Ook lijkt het gebied erg voedselarm. Wat dat betreft is het vreemd dat er al eind juni of begin juli gemaaid wordt. Een maand wachten zou de opbrengst vermoedelijk hoger maken. Toch zullen de boeren er destijds een goede reden voor gehad hebben. Verder is het niet duidelijk wat hij bedoelt met 'in cultuur gebracht', want de overige graslanden worden ook gemaaid.

Hierna gaat het verhaal vooral verder over alle afwijkende vormen die hier gevangen zijn. Deze soorten moeten hier dus vrij gewoon geweest zijn. Genoemd worden Rode vuurvlinder, Zilveren maan en Grote parelmoervlinder.

Helaas is van dit gebied nu niets meer terug te vinden. De rand van de stad Groningen gaat bijna tot aan het Paterswoldse meer. De rest van het gebied is nu in intensieve landbouw. Alle genoemde bijzondere soorten zijn verdwenen, enkele zelfs uit heel Nederland (Rode vuurvlinder, Moerasparelmoervlinder). Grote uitgestrekte gebieden met natte, kruidenrijke graslanden vind je in heel Nederland niet meer. Alleen in het buitenland kun je soms nog een glimp opvangen van hoe het ooit in Nederland was, toen je direct buiten de stadspoort van Groningen nog een 'dankbaar vangterrein' kon vinden.

Literatuur:

Gavere, C. de (1867). Notices sur quelques macrolépidoptères indigènes. Tijdschrift voor Entomologie 10: 185-197.

Graaf, H.W. de (1856). Tweede aanvulling der Nederlandsche Schubvleugelige Insecten. In: Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland (ed.: J.A. Herklots): 143-204.

Haar, D. ter (1900). Eenige merkwaardige Aberatiën en een nieuwe variëteit afkomstig van een dankbaar vangterrein. Tijdschrift voor Entomologie 43: 239-246.

Koningspage	éénmaal in de stad Groningen in 1849	Grote parelmoervlinder	wordt vermeld
Koninginnepage	vrij algemeen in de hele provincie, in 1844 op wilde wortelen 180 rupsen	Duinparelmoervlinder	algemeen
Groot dikkopje	algemeen in juni	Akkerparelmoervlinder	jaarlijks gedurende 8 of 9 dagen in het Onland
Groot geaderd witje	in sommige jaren vrij algemeen	Zilvervlek	vrij algemeen
Groot koolwitje	algemeen	Moerasparelmoervlinder	vrij algemeen in juni
Klein koolwitje	algemeen	Veldparelmoervlinder	vrij algemeen
Klein geaderd witje	algemeen	Distelvlinder	jaarlijks in klein aantal
Resedawitje	zeldzaam, maar algemeen op de buitenvestigingswerken van de stad	Atalanta	algemeen
Oranjetipje	algemeen	Dagpauwoog	algemeen
Citroenvlinder	algemeen	Kleine vos	algemeen
Oranje luzernevlinder	zeldzaam	Grote vos	algemeen
Gele luzernevlinder	zeldzaam	Gehakelde aurelia	driemaal in de omstreken der stad
Sleedoornpage	algemeen	Heivlinder	algemeen
Eikepage	zeldzaam	Bruin zandoogje	algemeen in juli
Kleine vuurvlinder	algemeen	Oranje zandoogje	algemeen
Bruine vuurvlinder	vrij algemeen	Argusvlinder	algemeen
Icarusblauwtje	algemeen	Bont zandoogje	algemeen
Kleine ijsvogelvlinder	éénmaal in het Onland in augustus	Koelvinkje	algemeen in juli en augustus
		Hooibeestje	algemeen in juni en juli